
วิจารณ์แห่งวิจารณ์

3

วิจารณ์การตีความประวัติศาสตร์ไทย ของ ทรงชัย ฤ ชยะลา

มกราคม 2524 ผมได้รับต้นฉบับเอกสารชื่อ “ปัญหาการศึกษาวิถีการผลิตของไทยอันเนื่องมาจากทฤษฎี กึ่งเมืองชน-กึ่งศักดินา” พร้อมกับได้รับมอบหมายจากคณะบรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองให้ทำหน้าที่เป็นผู้วิจารณ์งานชิ้นนี้ หลังจากท้ออ่านเอกสารฉบับนี้จบลง ผมอยากจะกล่าวว่า นี่ช่างเป็นงานที่ทำทลายข้อการวิพากษ์วิจารณ์เหลือเกิน และผมรู้สึกประทับใจต่อตัวผู้เขียนและผลงานของเขาเป็นอย่างยิ่ง

ประเด็นสำคัญของงานชิ้นนี้อยู่ที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีนี้ได้กลายเป็นวิถีการผลิตที่ครอบงำระบบเศรษฐกิจไทยแล้ว บทความแบ่งออกเป็น 4 ตอนด้วยกัน ตอนแรก เป็นตอนที่มีความสำคัญและน่าสนใจมาก เพราะว่าเป็นการนำเสนอที่มุ่งหักกลาง ทฤษฎีกึ่งเมืองชน-กึ่งศักดินา ของเหมาเจ๋อตงและมีตร่วมรบของเขา ตอนที่สองเป็นการวิจารณ์งานของ อรุณีย์ พรหมชมพู ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานบุกเบิกในเรื่องการวิเคราะห์สังคมไทยว่าเป็นกึ่งเมืองชน-กึ่งศักดินาที่เป็นแบบฉบับ พร้อมทั้งโยงเนื้อหาของบทนี้เข้าสู่การวิเคราะห์ว่าสังคมไทยเป็นสังคมทุนนิยมแล้วในตอนก็ตาม ในส่วนสุดท้ายของบทความ ตอนที่สี่เป็นการวิจารณ์งานของนักเขียนนิรนามท่านหนึ่ง

เมื่อพิจารณาถึงการกำเนิดและโครงสร้างของบทความชิ้นนี้แล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งที่บังเกิดขึ้นในหมู่นักคิดไทยในระยะใกล้ๆ นี้ แม้ว่าจะเป็นงานที่น่าสนใจ ทว่างานชิ้นนี้ก็ควรจะได้รับ การวิพากษ์วิจารณ์ และจะต้องเพิ่มเติมข้อเท็จจริงอีกเป็นจำนวนมากทีเดียว โดยตัวของงานชิ้นนี้ ผู้วิจารณ์คิดว่าอาจจะยังไม่สามารถทำให้ข้อโต้แย้งในเรื่องการวิเคราะห์สังคมเศรษฐกิจไทยยุติลงได้โดยฉบับพลัน แต่ผลเชื่อมโยงของงานชิ้นนี้น่าจะเป็นว่าจะช่วยให้เกิดการอภิปราย และการค้นคว้าทางทฤษฎีในระดับที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการเร่งเร้าการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้อาณาทัศน์เข้าสู่ข้อสรุปได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

ในฐานะผู้สังเกตการณ์ปัญหา ผู้วิจารณ์ใคร่ขอนำเสนอข้อวิจารณ์ ข้อสังเกตต่าง ๆ ต่อท่านผู้เขียนบทความ และต่อท่านผู้อ่านทั่วไปเพื่อร่วมกันอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ :-

1. ทรงชัยไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่า “กึ่ง” โดยการอ้างถึงแนวคิดของด็อบบ์ (Dobb) ที่ว่า “สังคมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อย่อมมีวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตผสมผสานกันหลายแบบ ทั้งแบบเก่าแบบใหม่ แต่ที่สำคัญคือต้องมีวิถีการผลิตหลักครอบงำสังคมนั้นอยู่”

ปัญหามีอยู่ว่า เพราะเหตุใดจึงใช้คำว่า “กึ่ง” ไม่ได้ในการวิเคราะห์และอธิบายลักษณะของสังคม ปัญหาที่ทรงชัยตอบว่า การใช้คำว่า “กึ่ง” ในการวิเคราะห์ลักษณะสังคมเป็นการสร้างความคลุมเครือและบิตบังสภาพสังคมที่แท้จริงเอาไว้ ถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริงก็หมายความว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีวิถีการผลิต 2 แบบ ใหญ่ ๆ ดำรงอยู่และพัฒนาเคียงคู่กันไปในช่วงหนึ่งหรือระยะหนึ่ง ซึ่งเป็นระยะผ่าน (transitional period) จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งก็ไม้อาจที่จะเกิดขึ้นได้

ข้อเท็จจริงเป็นเช่นนั้นหรือไม่ ?

ของสองสิ่งที่แตกต่างกัน, ไม่เหมือนกัน เช่นวิถีการผลิตสองแบบ สามารถที่จะดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมหนึ่ง ๆ และชั่วระยะเวลาหนึ่งได้อย่างแน่นอน ทั้งนี้โดยที่วิถีการผลิตทั้งสองแบบต่างก็ดำรงอยู่และพัฒนาไปในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ (dialectical relationship) ที่แน่นอนต่อกัน และยังมีได้มีวิถีการผลิตหนึ่งพัฒนาขึ้นเป็นวิถีการผลิตหลักที่ครอบงำวิถีการผลิตอีกอันหนึ่ง หรือวิถีการผลิตที่เหลือน้อยทั้งหมด หรือครอบงำสังคมทั้งหมด การดำรงอยู่ของวิถีการผลิตสองแบบที่พัฒนาเคียงคู่กันไปนี้อาจจะยาวนานมากก็ได้ในบางสังคม ถ้าหากว่ากระบวนการพัฒนาของวิถีการผลิตทั้งสองแบบแทบจะไม่มีพัฒนาการ หรือมีพัฒนาการที่เฉื่อยเนือยมาก รูปแบบของสังคมในระยะผ่านเช่นนั้น ไม่อาจที่จะขจัดไปได้ว่าวิถีการผลิตอันไหน กำลังมีบทบาทครอบงำสังคมในขณะนั้นอยู่ ลักษณะการเช่นนี้ย่อมจะขึ้นอยู่กับระยะเวลา (stage) และสถานที่ของสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งมีพัฒนาการที่แน่นอนเฉพาะเป็นสำคัญ

2. ทรงชัยไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่า “กึ่งศักดินา” (semi-feudal) และเสนอว่าควรใช้ “ก่อนหน้าทุนนิยม” (pre-capitalist) แทน หากทรงชัยจงใจจะใช้คำว่า “ก่อนหน้าทุนนิยม” เพื่อแสดงถึงคุณภาพของช่วงระยะผ่านระหว่างระบบศักดินากับระบบทุนนิยมแล้วใช้รั การใช้ศัพท์

คำนี้ก็มักจะผิดความหมาย เพราะคำว่า “ก่อนหน้าทุนนิยม” ที่มาร์กซ์และบรรดาสมาชิกผู้สังกัดสำนักมาร์กซิสต์ใช้ก็เพื่อแสดงถึงภาพของสังคมก่อนหน้าระบบทุนนิยมทั้งหมด

3. งานของทรงชัยให้ความสำคัญกับโครงสร้างฐาน (substructure) ของสังคมมากเป็นพิเศษ การตีความและการอธิบายวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจไทย ใช้การศึกษาเรื่องการคลี่คลายขยายตัวของวิธีการผลิต (mode of production) โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ในแง่นี้ผู้วิจารณ์เห็นว่าทรงชัยให้ความสำคัญกับโครงสร้างชั้นบนในการนำมาตีความประวัติศาสตร์ไทยน้อยเกินไป ในจดหมายที่เอนเงิลส์เขียนถึง เจ. บลอค¹ (ENGELS TO J. BLOCH IN KONIGSBERG) เขาได้กล่าวถึงความสำคัญวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ว่า แม้ว่าแนวคิดนี้จะให้ความสำคัญกับการผลิต และการผลิตซ้ำในชีวิตจริงของคนเรามากที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ทว่าทั้งตัวเขาและมาร์กซ์ก็ไม่ได้หมายความว่า เศรษฐกิจจะเป็นเพียงปัจจัยเดียวที่กำหนดประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจเป็นพื้นฐานแท้จริง แต่ก็ยังจะต้องดูถึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของโครงสร้างชั้นบนอีกด้วย

กล่าวในแง่ของสังคมที่มีวิธีการผลิตการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) โครงสร้างชั้นบนก็มีความสำคัญต่อการกำหนดวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจไม่น้อยไปกว่าโครงสร้างฐาน อำนาจรัฐ (State power) และอุดมการณ์ (ideology) ของสังคมมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างฐานมาก ทั้งเป็นตัวที่กำหนดการแบ่งปันผลผลิตส่วนเกินของสังคมด้วย มีงานอย่างน้อยที่สุด 3 ชิ้นที่ค้นคว้าในปัญหานี้ และได้ข้อสรุปตรงกัน คืองานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา “ปัญหาพัฒนาการเศรษฐกิจไทย” (2521) สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร “ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453)” (2522) และ สังคีต พิริยะรังสรรค์ “THAI BUREAUCRATIC CAPITALISM, 1932-1960” (2523)

4. ปัญหาการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ. 1932 และผลสะท้อนต่อวิธีการผลิตไทย ทรงชัยได้ประเมินการเปลี่ยนแปลง ค.ศ. 1932 เอาไว้ว่า เป็นการล้มล้างอำนาจอธิปไตย

¹ Karl Marx and Federick Engels, Selected Works (Moscow : Progress Publishers, 1970), pp. 682.

และความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเก่าลงไปพร้อม ๆ กัน และได้หยิบยกบทความเรื่อง “ปัญหาพัฒนาการเศรษฐกิจไทย” ของฉัตรทิพย์ นาถสุภาขึ้นมาวิจารณ์ในเชิงปฏิเสธเอาไว้ด้วย เนื้อหาของบทความตอนที่ถูกอ้างถึงมีดังต่อไปนี้ :

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 1932 มีลักษณะเป็นการปฏิวัติ
 กระฎุมพีในแง่วัตถุประสงค์ทางการเมือง กล่าวคือต้องการล้มเลิกระบอบ
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ทว่ามีสาเหตุหลายประการที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นเป็นการปฏิวัติที่ยังไม่จบสิ้น คือยังไม่บรรลุเป้า
 แท้ของการปฏิวัติกระฎุมพีจริง ๆ การปฏิวัติครั้งนั้นไม่ได้ทำให้ชนชั้น
 กระฎุมพีขึ้นมาครองอำนาจรัฐและบัญชาการผลิต ไม่ได้ขจัดพันธนาการ
 ค้ำคินาให้ชาวนา ไม่ได้ปฏิรูปที่ดิน ไม่ได้ปลดปล่อยชาวนาให้
 เป็นแรงงานอิสระ....

ทรงชัยวิจารณ์ข้อความตอนนั้นเอาไว้ว่า “ข้อความนี้ถูกผิดสลับกันไป ถูกที่ “การปฏิวัติยังไม่จบสิ้น” ถูกที่ “ไม่ได้ปฏิรูปที่ดิน” -ถ้าจะดูยิ่งขึ้น ต้องกล่าวว่าไม่มีโอกาสมากกว่า เพราะเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ ถูกต่อต้าน-ถูกอีกที่กระฎุมพียังไม่ได้ครอบครองหรือครอบงำอำนาจรัฐทันทีหลังการปฏิวัติ แต่เราจะพิสูจน์ให้เห็นในเวลาอันใกล้ว่าสิ่งนี้เกิดขึ้นนับตั้งแต่รัฐประหาร ค.ศ. 1947 เป็นต้นไป ฉัตรทิพย์เข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องครอบครองบัญชาการผลิต กระฎุมพีในไทยหรือทุนพาณิชย์ และทุนอุตสาหกรรมชาวจีนในไทยได้ครอบครองบัญชาการผลิต (อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง) ก่อนหน้า ค.ศ. 1932 เพียงแต่ขาดไม่ได้ครอบครองหรือครอบงำอำนาจรัฐเท่านั้น เรื่อง “แรงงานอิสระ” ก็เป็นเรื่องละเอียดอ่อนดังที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นแล้ว ถ้าสิ่งนี้หมายถึงแรงงานเกณฑ์ ๆ ก็ยกเลิกไปตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ถ้าหมายถึงพันธนาการค้ำคินา ๆ คำรงอยู่จริงในรูปของเงินรัชชูปการ และอากรค่านา (และส่วนลาอากรค้ำคินาชนิดอื่น ๆ) แต่สิ่งเหล่านี้ถูกทำลายลงโดยคณะราษฎรหลัง ค.ศ. 1932 ไม่ว่าคณะราษฎรจะตั้งใจ เช่นนี้หรือไม่ก็ตาม

ข้อความของฉัตรทิพย์ที่ทรงชัยยกขึ้นมา และข้อความที่ทรงชัยวิจารณ์เอาไว้ ทั้งสองส่วนนี้มีความสำคัญมากต่อการประเมินบทบาทและฐานะทางประวัติศาสตร์ของคณะราษฎร และ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี ค.ศ. 1932 ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่า

(1) ข้อความของฉัตรทิพย์ที่ว่า “การปฏิวัติครั้งนี้ไม่ได้ทำให้ชนชั้นกรรมพีขึ้นปกครองอำนาจรัฐ และบ่งชี้การผลิต” และทรงชี้แนะมาวิจารณ์ว่า “ฉัตรทิพย์เข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องครอบครองปัจจัยการผลิต กรรมพีในไทยหรือทุนพาณิชย์และทุนอุตสาหกรรมชาวจีนในไทยได้ครอบครองปัจจัยการผลิต (อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง) ก่อนหน้า ค.ศ. 1932” ข้อความตอนนั้นผู้วิจารณ์แทบจะมองไม่เห็นความแตกต่างในความเข้าใจเรื่องดังกล่าวของนักวิชาการทั้งสองท่านมากนัก ผู้วิจารณ์เชื่อว่าทรงชี้เองก็ต้องทราบอย่างแน่นอนว่า ฉัตรทิพย์จะต้องทราบถึงข้อเท็จจริงที่ว่าชนชั้นกรรมพีไทยได้ครอบครองปัจจัยการผลิต (อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง) ก่อนปี 1932 และทรงชี้ก็คงจะทราบว่าสิ่งที่ฉัตรทิพย์กล่าวถึงนั้นหมายความว่า การปฏิวัติครั้งนี้ไม่ได้ทำให้ชนชั้นกาวชั้นปกครองอำนาจรัฐ และเป็นชนชั้นที่ควบคุมปัจจัยการผลิตหลักของสังคมเอาไว้ บางทีหากจะมีความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างนักวิชาการทั้งสองท่านอยู่จริงก็อาจจะเป็นส่วนที่ผู้เขียนจงใจเน้นตัวอักษรเอาไว้ก็ได้ หรือบางทีอาจจะเป็นการตีความคำว่า “ชนชั้นกรรมพีอิสระ” ซึ่งในที่นี้ฉัตรทิพย์หมายถึง นายทุนอุตสาหกรรม นายทุนน้อย บัญญาชน และชาวนารวย ที่เป็น “อิสระ” จากพันธนาการศักดินา ในขณะที่ทรงชี้อาจจะกำหนดขอบเขตเพียงนายทุนพาณิชย์และนายทุนอุตสาหกรรมเท่านั้น

ในแง่มุมมองที่ฉัตรทิพย์เสนอเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ. 1932 นั้นผู้วิจารณ์ตีความว่าหากการเปลี่ยนแปลงคราวนั้นดำเนินสืบเนื่องต่อไป จนเรียกได้ว่าเป็นการ “ปฏิวัติกรรมพีที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์” ชนชั้นกรรมพีก็จะสามารถจัดตั้งตนเองเป็นชนชั้นปกครอง และเป็นชนชั้นที่ควบคุมปัจจัยการผลิตที่สำคัญของสังคมเอาไว้ แต่ว่าหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรก็มีได้ดำเนินการปฏิรูประบบกรรมสิทธิ์ที่ดินเสียใหม่ เพื่อที่จะทำลายอำนาจเหนือที่นาของฝ่ายศักดินา และเพื่อที่จะปลดปล่อย (liberate) ชาวนาให้กลายเป็นแรงงานเสรี

แรงงานเสรีในที่นี้ไม่ได้หมายถึง “แรงงานอิสระ” ที่ทรงชี้เข้าใจว่าเป็นแรงงานเกณฑ์ที่ถูกยกเลิกไปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เพราะว่าการยกเลิกการเกณฑ์แรงงานเป็นการเปลี่ยนรูปจากการเอาแรงงานไปเป็นการเก็บเงินช่วยเหลือเท่านั้น แรงงานเสรีในทางทฤษฎีหมายถึงแรงงานที่ถูกปลดปล่อยหรือถูกพรากออกจากปัจจัยการผลิตทั้งปวง แรงงานเหล่านี้ยังชีพด้วยการขาย

กำลังแรงงานของตนเท่านั้น ที่สำคัญก็คือทางด้านการจัดการจิตสำนึกนั้น แรงงานเสรีจึงได้รับการปลดปล่อยออกจากรูปการจิตสำนึกแบบศักดินา และรับเอารูปการจิตสำนึกใหม่ซึ่งถือกำเนิดขึ้นจากระบบทุนนิยม แรงงานเสรีซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมทุนนิยม หรืออีกนัยหนึ่งคือชนชั้นกรรมมาชีพ เองเกลส์เคยให้ความหมายเอาไว้ว่า หมายถึง “ชนชั้นกรรมกรรับจ้างสมัยใหม่ซึ่งไม่มีปัจจัยการผลิตของตนเอง ฉะนั้นจึงจำต้องอาศัยการขายพลังแรงงานเพื่อยังชีพ”²

สำหรับคำว่า “พันธนาการศักดินา” ที่ฉัตรทิพย์กล่าวถึงนั้น ทรงชัยเห็นว่าถูกทำลายไปแล้วหลังปี 1932 ทรงชัยเข้าใจว่าพันธนาการศักดินา มีความหมายเพียงแค่เงินรัฐูปการ และอาคารค่านา (และส่วยสาอากรศักดินาชนิดอื่นๆ) เท่านั้น แต่แท้ที่จริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ พันธนาการศักดินาโดยความหมายแล้วกินอาณาเขต ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ในทางเศรษฐกิจครอบคลุมปัญหา การถือครองที่ดินซึ่งสืบเนื่องมาจากสมัยเดิม และปัญหาคอกเบี้ยเงินกู้ สำหรับเงินรัฐูปการ และอาคารค่านานั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพันธนาการศักดินาเท่านั้น ในทางการเมืองพันธนาการนี้แสดงออกที่การไม่มีประชาธิปไตยทางการเมือง และระบบบริการราชการแผ่นดินที่เป็นแบบเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งแสดงออกชัดเจนมากทางแถบภูมิภาค ส่วนทางด้านวัฒนธรรมนั้นมีทั้งทางด้านการศึกษา ความเชื่อในไสยศาสตร์ ภูติผี เทวดา และจิตสำนึกที่ตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมที่เป็นวิทยาศาสตร์ทั้งปวง

(2) ทรงชัยให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 1932 มาก โดยชี้ให้เห็นว่าเป็นการล้มล้างอำนาจรัฐศักดินา และความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเก่า เพื่อสนับสนุนแนวคิดนี้ ทรงชัยได้อ้างงานของ ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ ที่กล่าวไว้ว่า “วิธีการผลิตแบบศักดินาถูกกวาดล้างลงในฐานะการผลิตหลักของสังคมนับตั้งแต่ และ หลังจาก ค.ศ.1932” ไกรศักดิ์ ยกเหตุผล 2 ประการขึ้นมาสนับสนุนการวิเคราะห์ของตน คือ ประการแรก “...อำนาจรัฐ...เปลี่ยนมือไปจากชนชั้นศักดินาแล้ว...” ประการที่สอง “ชนชั้นศักดินาก็ถูกดูดเข้าไปในกลไกการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจด้วยกลายเป็นชนชั้นนายทุนไป”

ทรงชัยอาศัยวิธีวิเคราะห์ของ Dobb และ Michel Bruneau ที่ว่าในการก่อรูปทางเศรษฐกิจ

² Karl Marx and Frederick Engels, Collected Works Vol.6 (Moscow : Progress Publishers, 1976), p. 487

กิจและสังคมของสังคมหนึ่ง ๆ จะมีวิธีการหลักอันหนึ่งคำรฐาณะครอบงำ เมื่อเทียบกับวิธีการผลิตอื่น ๆ นอกจากนี้ในการพิเคราะห์สังคมนอกจากจะดูถึงวิธีการผลิตหลักของสังคมแล้ว ก็ควรจะดูถึงว่า *ชนชั้นใดที่ครอบครองอำนาจรัฐอีกด้วย*

ถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 1932 เป็นการล้มล้างอำนาจรัฐศักดินาจริง คำถามมีอยู่ว่า (1) เพราะเหตุใด 2-3 วัน หลังจากนั้น ผู้นำของคณะราษฎรทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนจึงต้องเข้าเฝ้าพระปกเกล้าฯ เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ (2) เพราะเหตุใดคณะราษฎรจึงต้องเชิญพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ซึ่งเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับ ร. 7 มาเป็นประธานคณะราษฎร และเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของคณะราษฎร. (3) เพราะเหตุใดนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นมันสมองของคณะราษฎรจึงถูกฝ่ายเจ้าเนรเทศหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงเล็กน้อย (4) เพราะเหตุใด พระยามโนปกรณฯ จึงกลับมีสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสภาของคณะราษฎร (5) ระหว่างปี 1946-1947 เมื่อนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้อำนาจของฝ่ายเจ้า และ (6) เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้ปฏิบัติต่อฝ่ายเจ้าเช่นเดียวกับที่นายควงอุปพันมาก่อนหน้านั้นแล้ว ฯลฯ

คำถามเหล่านี้มีคำตอบในตัวเองอยู่แล้วว่า อำนาจรัฐศักดินามีได้สิ้นสุดลงไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะเหตุว่าทันทีที่ยึดอำนาจการปกครองได้ คณะราษฎรก็เริ่มต้นประนีประนอมกับผู้ปกครองเดิมทันที นอกจากนี้ผู้ปกครองในระยะหลัง ๆ ยังได้ฟื้นฟูอำนาจ และประเพณีในสมัยเดิมของฝ่ายเจ้าอีกด้วย

ทรงชัยเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นการล้มล้างความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิมลงไปด้วย ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าทรงชัยจะก้าวสรุปเกินไปหรือไม่ เพราะเหตุว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินานั้นยังคงดำรงสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อาทิเช่นปัญหาที่ดินในภาคกลาง ปัญหาเงินกู้ในภาคอีสาน ตลอดจนความคติหรือจิตใจ (mentality) ที่ดำรงอยู่ในระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือในบรรดาคณะกรรมาชนนาง อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นด้วยกับความคิดที่ว่าอิทธิพลของทุนนิยมกำลังขยายตัวเข้าสู่ภาคชนบทอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน และมีผลให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิมทางค่าน้ำเช่าที่ดิน และเงินกู้ค่อย ๆ เจือจางลง

5. ทรงชัยเห็นว่า กระบวนการสร้าง “ทุนนิยมโดยรัฐ” ของคณะราษฎร ซึ่งเป็นความพยายามที่จะดำเนินการเศรษฐกิจโดยรัฐ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับนายทุนพาณิชย์เชื้อสายจีน ความล้มเหลวทำให้นายทุนพาณิชย์เชื้อสายจีนซึ่งเข้มแข็งทางเศรษฐกิจมาจากระบอบเก่า เข้าครอบงำอำนาจทางการเมือง กระบวนการนี้เกิดขึ้นเมื่อจอมพล ป. ขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองครั้งที่สอง หลังการรัฐประหารปี ค.ศ. 1947 ผลของลัทธิชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง และโดยเฉพาะเมื่อจอมพล ป. กลับมามีอำนาจในครั้งที่สองใหม่ๆ ซึ่งกีดกันนายทุนชาวจีน (“ต่าง้าว”) อย่างรุนแรง ได้กลายเป็นตัวเร่งกระบวนการที่พ่อค้าชาวจีนเข้าครอบงำอำนาจทางการเมืองด้วยการหันเหนโยบายของผู้มีอำนาจเข้ารับใช้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน กล่าวในทางปฏิบัติคือ นายทุนเชื้อสายจีนได้หันมาเชิญนักการเมืองข้าราชการตำรวจ ทหาร และพลเรือนที่มีอิทธิพลของรัฐบาลจอมพล ป. เข้าไปเป็นประธานหรือกรรมการบริษัทการค้าการผลิตของตน

การตีความประวัติศาสตร์ของทรงชัยในระหว่างปี 1932-1947 นั้น ผู้เขียนมีข้อสังเกตดังนี้ คือ

(๑) กระบวนการสร้าง “ทุนนิยมโดยรัฐ” ของคณะราษฎรนั้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างคณะราษฎรกับนายทุนพาณิชย์จีนจริงหรือไม่?

การตีความประวัติศาสตร์ไทยในระบอบที่คณะราษฎรดำเนินนโยบายชาตินิยมอยู่นั้นมักจะถูกมองไปว่า คณะราษฎรต้องการขจัดอำนาจทางเศรษฐกิจของพ่อค้าชาวจีนเป็นสำคัญ และรัฐบาลก็มุ่งที่จะให้คนไทยเข้าไปมีบทบาทแทนที่ อย่างไรก็ตาม N.A. Simoniya³ ก็ได้เสนอแง่คิดที่ละเอียดอ่อนยิ่งกว่า เขาชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งไม่ใช่เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรกับนายทุนขนาดใหญ่ชาวจีน หากเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับพ่อค้าชาวจีนขนาดกลางและขนาดเล็ก แ่งคิณได้รับการสนับสนุนทางด้านข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ อย่างน้อย 2 ฉบับด้วยกัน

³ N.A. Simoniya, *Overseas Chinese in Southeast Asia....A Russian Study* (Ithaca : Cornell University Press, 1961)

คือ งานของผาณิต รวมศิลป์⁴ และของสังคิต พิริยะรังสรรค์⁵ สังคิตได้สรุปกระบวนการความล้มเหลวนี้เอาไว้ว่าเป็นเพราะ “ทุนนิยมโดยรัฐ” ได้กลายไปเป็นแหล่งผลประโยชน์ของนายทุนข้าราชการ หรือนายทุนขุนนางไป⁶

ทรงชัยได้อ้างงานของ David Elliott ว่า “ความล้มเหลวของ ‘ทุนนิยมโดยรัฐ’ คือสาเหตุแห่งความคืบหน้าของไทย” ซึ่งเป็นการอ้างที่กลับกัน กล่าวคือเอาผลมาเป็นเหตุ เพราะแท้ที่จริงแล้วความคืบหน้าของไทยมีมาก่อนนโยบาย “ทุนนิยมโดยรัฐ” การเปลี่ยนแปลงปี ค.ศ. 1932 ก็มีได้นำมาซึ่งการปฏิรูประบบการผลิตแบบศักดินาอย่างเข้มข้น เมื่อรัฐบาลเลือกตั้งจะใช้นโยบาย “ทุนนิยมโดยรัฐ” ทุนนิยมโดยรัฐจึงเป็นทางเลือกอันหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจไทย ซึ่งก็มีได้มีหลักประกันว่านโยบายนี้เมื่อใช้อย่างเต็มที่แล้ว จะเป็นทางออกแห่งความรุ่งเรืองที่แท้จริงของสังคมไทยได้ เพราะว่าโดยตัวนโยบายนี้มุ่งที่จะสร้างวิสาหกิจแบบทุนนิยมที่รัฐเป็นเจ้าของอย่างกว้างขวาง โดยที่มีได้คำนึงถึงภาคเศรษฐกิจอื่นๆ เพราะฉะนั้นเมื่อทุนนิยมโดยรัฐล้มเหลว มันจึงมิใช่เหตุแห่งความคืบหน้าที่แท้จริงของไทยแต่อย่างใด

(2) ทรงชัยเห็นว่านับตั้งแต่ปี 1947 เป็นต้นมา ทุนพาณิชย์ของพ่อค้าชาวจีนได้เข้าครอบงำอำนาจทางการเมือง ซึ่งเป็นการมองสังคมไทยในแง่ที่ว่า วิธีการผลิตแบบทุนนิยมเริ่มมีบทบาทอย่างโดดเด่นแล้ว สำหรับผู้วิจารณ์กลับมองไปในทางตรงกันข้าม กล่าวคือเห็นว่ารัฐเป็นฝ่ายที่ครอบงำนายทุน นายทุนชาวจีนต้องสะสมทุนภายใต้การคุ้มครองของรัฐ และได้รับผลประโยชน์ส่วนเกินจากการค้าภายใต้ระบบอภิสิทธิ์มากกว่าการค้าอย่างเป็นอิสระ และนายทุนยอมรับเอาอุดมการณ์อนุรักษ์นิยม ศักดินานิยมของรัฐมาเป็นของตน ถ้าหากว่าทุนพาณิชย์ครอบงำอำนาจทางการเมืองจริง ทุนพาณิชย์ก็ควรจะเลือกนโยบายการค้าอย่างเสรี เพื่อให้ทุนจักรวรรดิ

4 ผาณิต รวมศิลป์, “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ สมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2487” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย, 2521)

5 Sungsidh Pirayansan, *THAI BUREAUCRATIC CAPITALISM, 1931-1960* (M.A. Thesis, Faculty of Economics, Thammasat University, 1980)

6 คู่มือสนับสนุนการสรุปนี้ได้จาก สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “ระบบทุนนิยมโดยรัฐในประเทศไทย ค.ศ. 1932-1959,” ใน *วิวัฒนาการทุนนิยมไทย*, คีรีทิพย์ นาดสุภา บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ และกลุ่มเศรษฐศึกษา มธ. 2523), หน้า 178-181.

นิยมเข้ามาขยายการลงทุนภายในประเทศได้ ซึ่งในแง่นี้ ทุนพาณิชย์ของพ่อค้าชาวจีนจะสามารถลงทุนร่วมกับทุนจักรวรรดินิยมได้โดยสะดวก และสามารถพัฒนาทุนของตนได้อย่างรวดเร็ว แต่การที่รัฐ (ซึ่งอยู่ในรูปของทุนขุนนาง) ครอบงำนายทุนชาวจีนในรูปของทุนนิยมแห่งรัฐ ถ้าไร ส่วนเกินส่วนหนึ่งตกไปเป็นของนายทุนขุนนาง แทนที่จะเป็นของจักรวรรดินิยม ในแง่นี้ทุนพาณิชย์ของพ่อค้าชาวจีนขยายตัวได้ช้ากว่า

6. ทรงชัยถือว่าวิถีการผลิตแบบทุนนิยม สถาปนาตนเองขึ้นเป็นวิถีการผลิตหลักของสังคมในความหมายที่แท้จริงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 เป็นต้นมา กล่าวคือ วิถีการผลิตนี้ได้เข้าครอบงำทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมืองพร้อมกันไป สำหรับทุนนิยมไทยในปัจจุบัน ทรงชัย เรียกว่า “ระบอบทุนนิยมที่ค่อยพัฒนาเต็มที่” ทั้งยังเป็นทุนนิยมพึ่งพาและถูกครอบงำโดยจักรวรรดินิยม สำหรับข้อสรุปของทรงชัยที่ว่า สังคมไทยเป็นทุนนิยมแล้ว ผู้เขียนมีข้อวิจารณ์ดังต่อไปนี้ คือ :

(1) เหตุผลต่าง ๆ ที่ว่าเป็นทุนนิยมแล้ว เป็นการยกเอาทักษะ และเหตุผลต่าง ๆ จากงานของปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ ขึ้นมาอ้างทั้งสิ้น การอ้างถึงงานเพียง 2-3 ชิ้นที่แสดงออกทางคำทัศนะเป็นสำคัญ ซึ่งยังมีได้อยู่บนพื้นฐานของการวิจัย และการสนับสนุนทางคำข้อมูลและเหตุผลเป็นจำนวนมากนั้น ทำให้ข้อสรุปของทรงชัยอ่อนไหวมาก

(2) การอ้างว่าวิถีการผลิตแบบทุนนิยมครอบงำเศรษฐกิจและการเมืองไทย ตั้งแต่ปี 1947 เป็นต้นมาจะเป็นการด่วนสรุปเกินไปหรือไม่ เพราะหากว่าวิถีการผลิตแบบศักดินาและแบบทุนนิยมอยู่ในขั้นที่ยังมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ ก็มีใช้ว่าจะมีวิถีการผลิตหนึ่งครอบงำวิถีการผลิตอื่น ๆ ทั้งหมดในสังคม หากใช้คำว่า “ครอบงำ” ก็หมายถึงว่าวิถีการผลิตแบบทุนนิยมมีบทบาทที่ทรงอิทธิพลเหนือสังคมแล้ว

(3) การที่จะสรุปว่าสังคมไทยเป็นสังคมทุนนิยม จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงบรรทัดฐานต่าง ๆ ที่นำมาใช้ ทรงชัยถือว่าแรงงานในปัจจุบันเป็น “แรงงานเสรี” แล้ว ทรงชัยใช้อะไรเป็นหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยว่าแรงงานไทยในขณะนี้เป็น “แรงงานเสรี” ? คำตอบก็คือ ทรงชัยถือหลักความสมัครใจของแรงงานเป็นสำคัญ โดยการอธิบายว่าความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับกรรมกรในปัจจุบันเป็นความสัมพันธ์ตามสัญญา (contractual) คือต่างเต็มใจเข้าสู่ความสัมพันธ์กันทั้งสองฝ่าย ไม่มีการบังคับ กรรมกรมีสิทธิที่จะไม่ทำงานกับนายทุนที่ตนไม่พึงปรารถนา

สามารถลาออก หรือหางานใหม่ ฯลฯ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้แตกต่างจากความสัมพันธ์การผลิตแบบศักดินาระหว่างขุนนางกับไพร่ เจ้าที่ดินกับชาวนาซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบ “การบังคับนอกเหนือเหตุผลทางเศรษฐกิจ” (extra-economic compulsion)

ทรงชัยเพียงแต่อธิบายปรากฏการณ์ของแรงงานเสรี แต่ยังมีได้ให้ความหมายของแรงงานเสรีในความหมายทางทฤษฎี หรือในฐานะของชนชั้นใหม่ในทางประวัติศาสตร์ ดังที่ผู้วิจารณ์ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า แรงงานเสรีนั้นจำต้องเอากำลังแรงงาน (labor power) ของตนไปเป็นสินค้าชนิดหนึ่งในตลาด ซึ่งลักษณะนี้เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยม เพราะว่าภายใต้ระบบนี้ “คนจำนวนมากไม่มีปัจจัยการผลิตเสียแล้ว”⁷ แต่ในสังคมไทยนั้นประชากรส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในภาคชนบท แรงงานเหล่านี้ยังถูกพันธนาการเอาไว้ภายใต้ระบบการผลิตที่ล้าหลังแบบเคม แรงงานจำนวนหนึ่งที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมที่ทันสมัยยังไม่อาจที่จะเรียกได้ว่าเป็นแรงงานเสรีในความหมายทางทฤษฎี หรือในความหมายทางประวัติศาสตร์ได้ จิตสำนึกของชนชั้นนี้ยังอยู่ในระดับที่จะทำการผลิตเพียงเพื่อตนเอง (class in itself) มิใช่มีจิตสำนึกเพื่อชนชั้นของตนเอง (class for itself) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชนชั้นนี้ยังมิได้มีจิตสำนึกในระดับที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง ฉะนั้น จึงไม่อาจจะกล่าวได้เสียว่ามีแรงงานเสรีเกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย

(4) ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระบบทุนนิยมก็คือมีการผูกขาดปัจจัยการผลิตอยู่ในมือของชนชั้นนายทุนซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย การผูกขาดปัจจัยการผลิตของสังคมทั้งมวลเอาไว้ในมือของนายทุนหยิบมือหนึ่งได้นั้น ก็เป็นเพราะว่าชนชั้นนี้เป็นตัวแทนแห่งเจตน์จำนงค์ของยุคสมัย ในฐานะที่เป็นผู้นำในการปฏิวัติเทคโนโลยีทางค้ำอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง ชนชั้นนายทุนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ได้ ก็เป็นเพราะว่าชนชั้นนี้เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นระบอบประชาธิปไตย “เพราะการก้ำกัยต้องการความอิสระเสรี และการยกเลิกพันธนาการ (bondage) ซึ่งมีอยู่มากในระบบศักดินา”⁸

กล่าวสำหรับชนชั้นนายทุนไทยแล้ว เจตน์จำนงค์ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนี้อ่อนแอมาก ชนชั้นนี้มิใช่เป็นผู้นำในการปฏิวัติเทคโนโลยีในการผลิตของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

7 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2519) หน้า 93.

8 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 92

ภายในประเทศ และมีใช้เป็นผู้นำในการต่อสู้เพื่อยกเลิกพันธนาการศักดินา และส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง อย่างน้อยที่สุดจนกระทั่งถึงปี 1973 ชนชั้นนี้ยังคงถูกรอบงำเอาไว้ภายใต้ระบบราชการที่เป็นแบบศักดินาอย่างเหนียวแน่น ชนชั้นนี้ขาดสายตาและประสบการณ์ทางการเมืองที่เป็นแบบประชาธิปไตย และทราบจนกระทั่งถึงปัจจุบันชนชั้นนี้ยังมีใช้ชนชั้นที่จะทำหน้าที่พัฒนาการสังคมเศรษฐกิจไทย

ในขณะที่ชนชั้นนายทุนในประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรม ใช้วิธีการปฏิวัติเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องเพื่อขจัดคู่แข่งชั้นในวงการธุรกิจของคนออกไป และรวมศูนย์ทุนทั้งหมดมาไว้ในมือของคนกลุ่มน้อยจำนวนหนึ่งนั้น ชนชั้นนายทุนไทยใช้กลวิธีรับเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยกว่าจากประเทศจักรวรรดินิยมเข้ามาใช้โดยตรง ซึ่งเป็นวิธีการขจัดคู่แข่งชั้นทางหนึ่ง ที่สำคัญก็คือเทคโนโลยีที่รับเข้ามา (adopt) ไม่มีการปรับใช้ (adapt) และไม่มีการถ่ายทอดเพื่อขยายฐานการรับรู้ภายในสังคม อีกด้านหนึ่งชนชั้นนายทุนไทยอาศัยบุคคลที่ทรงอิทธิพลทางการเมืองที่อยู่ในระบบราชการเป็นเกราะคุ้มครองในการขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตน ไปสู่การผูกขาด

ดังนั้นในการอธิบายความเรื่องทุนนิยมไทยในปัจจุบัน ในแง่ของการรวมศูนย์ปัจจัยการผลิตเอาไว้ในมือของคนกลุ่มน้อยจำนวนหนึ่งนั้น ควรจะได้ตระหนักถึงพัฒนาการที่แตกต่างกันระหว่างสังคมไทยกับสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมอื่นๆ ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและเจตน์จำนงค์ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนายทุนประกอบกันไปด้วย

ศูนย์วิทยทฤษฎีและการ
 สังกัด พิริยะรังสรรค์
 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 กรุงเทพฯ
 21 กุมภาพันธ์ 2524
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย